

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

"Ο ΠΑΤΕΡΑΣ,, ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΠΑΡΟΡΙΤΗ

«... Εκεί λιμνάζει ακόμα πολλή 'Ασία, βασιλεύει πολλή μοιρολατρεία τουρκική και στενωπεραλιά βυζαντινή»... , μοιρολατρεία προχτές μόλις ένας διαλεκτός μου φίλος από τη Γερμανία, πούναι κ' ένας από τους πιο φωτισμένους Ρωμούς. Και πόσο έχει δίκιο! Μετριούνται και σήμερα ακόμα στα δάχτυλα οι άνθρωποι με τους κάπως ανοιχτότερους όρίζοντας από το στενά 'Ελλαδικό, με την κάπως ανθρωπινότερη συνείδηση και αντίληψη κοινωνικής ζωής, οι άνθρωποι που τους άγγιξε την ψυχή το άγέρι μιάς πραγματικής λευτεριάς και τους φλόγισε ο πόθος ενός καλύτερου κοινωνικού μέλλοντος, βασισμένου άπάνω σε δικαιοτάρες αρχές. Μάς λείπει δυστυχώς ακόμα σχεδόν ή όμαδική επιθυμία θετικότερης δράσης και όλα εδώ, από την πολιτική μας ίσαμε την παραμικρότερή μας εκδήλωση, είναι αποτέλεσμα λίγων ζωντανών ανθρώπων, που θελήσανε ναποτινάξουνε από πάνω τους τη μοιρολατρική μας παράδοση τόσων χρόνων. Και ή όμαδική έντονη εκδήλωση ανάγκης για πραγματικότερη και ζωντανότερη διορθώση της ζωής μας, ως συνόλου και ως ατόμων, έξδν από τις προστάθειες μονάδων. 'Ο Θεός της 'Ελλάδας, ή Ρωμείκη έξξπνιά, το περιφημο «δε βαριέσαι», είναι τα μοτίβα και οι άξονες του φαύλου κύκλου που γυρίζουμε σε ζεμένοι σε μαγανοπήγαδο! Κι αέτης της εργατικής τάξης το μεγαλύτερο μέρος δυστυχώς κινείται ακόμα και θέλει — οι άληθειες πρέπει να λέγονται, για να μη μάς φέρνει κάθε φορά σκληρή απογοήτηση το ξύπνημα από το εύκολο κ' εύχάριστο ψέμα — όχι με δική του συνείδηση και ψυχή, μά μέσω του μυαλού και της ζωντανίας μερικών έξελιγμένων αρχηγών του. Το μνητήρι της πρόληψης δέν το πετάξαμε ακόμα μεκριά από τα μάτια μας, και το φώς της όποιας 'Αλήθειας τιφλώνει σχεδόν τάσυνήθιστα μάτια μας. Ως σύνολο, ως ομάδα, τρομάζουμε τη δράση και τον άγώνα για να είναι καλύτερο αύριο, και ως άτομα προτιμούμε να φαινόμαστε νεοθδεάτες, μέσω στο στενό άτομικό μας κύκλο παρά να καταβοήμε κάπου στην κοινότητα της πάλης... Δέν ξαίρουμε πως ή δράση είναι ή ζωή, και πως μέσω στον άγώνα γεννιούνται και διαφορώνονται πάντα οι νέες άξίες, οι νέοι κοινωνικοί όροι, τα καινούργια πρότυπα μιάς μελλοντικής έξξλιξης. Μέσα στην πάλη για το ρήξιμο του πλίου πίνακα των άξιών, και για το συγχρονισμό των εκδηλώσεων είναι ή άνύψωση του ήθικου επίπεδου και ή άδιάκοπη αύξηση και γέννηση ανάγκων, που είναι πολιτισμός, που είναι πρόοδο, που είναι ζωή. Τρέμουμε τους κοινωνικούς άγώνες, ενώ ακριβώς οι ζωντανότερες και δημιουργικότερες εποχές των λαών είναι οι εποχές των μεγάλων άγώνων, πρό παντός των κοινωνικών.

Έτσι και ή Τέχνη μας — σύμφωνα με το θετό κοινωνιολογικό δόγμα πως ή Τέχνη κάθε εποχής είναι ό ασυνείδητος καθρέφτης των κάθε φορά κοινωνικών τάσεων και όρων, είναι οι φουσκοκίδες που φτάνουνε ίσαμε την επιφάνεια της λίμνης για να δείξουνε τα ρεύματα που υπάρχουνε στο βαθύ — έμενε δεμένη στα ίδια κίνητρα της ζωής μας, και ακολουθούσε τα ίδια ξεδιορασιμένα πρότυπα έμπνευσης. 'Ασφυχιούσε

— πρό παντός ή πεζογραφία μας — μέσω στο στενό κύκλο της ήθογραφίας και της ρουτινιερικής αισθηματολογικής ρομαντικότητας, με φωτεινές κίτρινες και κίτρινες πλάττωσες πετάγματα ανηχότερους αδέρφες. Βέβαια κάποτε είχαν ή ανάγκη της εποχής και οι πηγές αυτές είναι οι πραγματικότερες και οι άληθινότερες για τους τεχνίτες μας. Μά οι νέοι κοινωνικοί όροι, που μάς τους έφερε ή άδιάκοπη έξξλιξη των οικονομικών συνθηκών, έδειξαν εδώ και λίγον καιρό την τέλεια χρεωκοπία της τέτιας μας πνευματικής κατευθίνσης. 'Η διανόσή μας, από πρόδρομο που ώφειλε να είναι — όπως έγινε πάντα και παντού — έμενε ή πεταλούδα που τριγύριζε γύρω από σβυαμένο πιά φώς... Έδνυχώς όμως, όπως άλλως τε είναι και φσιικό, βλέπομε τώρα τελευταία οι νέες κοινωνικές τάσεις ναχουνε την επίδρασή τους και στη φιλολογία μας. Λιγοστά ακόμα τα παραδείγματα, μά όμως όχι και άνάξια.

'Η καθημερινή έξξλιξη των οικονομικών συνθηκών και όρον και πρό πάντων ή μζέρια που έσκόρπισε στις εργαζόμενες τάξεις ό μεγάλος πόλεμος, άρχισε να ξυπνά και σε μάς τη συνείδηση του εργαζόμενου λαού, να κάνει επιταχινές κάποιες νέες άνάγκες για την εργατική τάξη και να σκορπά το φώς της ιδεολογίας που θέλει δικαιοτέρα κοινωνική διαμόρφωση, του Σοσιαλισμού. 'Η χώρα μας άρχισε να παίρνει νέα οικονομική μορφή και ή πάλη των τάξεων για μάς να γίνεται μια πραγματικότητα, ίσως ακόμα όχι τόσο συνειδητή όσο ήθελε. Μά και χυθήκανε και νέοι τρόποι σκέψης, ανάλογα με τους νέους οικονομικούς όρους.

Και ή φιλολογία μας φσιικά άρχισε να καθρετίζει κάπως τις νέες αυτές κοινωνικές τάσεις. 'Η ποιήση άχαμνότερα και ή πεζογραφία ζωηρότερα. Και στην τελευταία, από τις συνειδητότερες τέτιες εκδηλώσεις βρίσκεται το έργο του δημιουργογράφου κ. Κώστα Παρορίτη.

'Ο τελευταίος τόμος των διηγημάτων του κ. Παρορίτη «'Ο Πατέρας και άλλα διηγήματα», είναι άποκλειστικά κοινωνικής μορφής. 'Ο συγγραφέας τους αντιγράφει τα διάφορα κοινωνικά φαινόμενα με το μάτι του σοσιαλιστή, με τη σοσιαλιστική του ιδεολογία. Σ' όλο του το έργο πνεί ό άέρας της ανθρωπινότερης αντίληψης της ζωής, που είναι άηδιασμένη από τις σημερινές κοινωνικές άδικίες και ανισότητες και ζητά με τη σοσιαλιστική προσπάθεια να δώσει στην ανθρωπότητα καθεστώς μεγαλύτερης δικαιοσύνης.

'Η έμπνεψη του συγγραφέα δέν είναι κοινωνικά μονότροπη. 'Αγγίζει όλες τις σάπιες γωνίες του άσπισμού και ξεσκεπάζει μπροστά στα μάτια μας διαδοχικά όλες τις αυλαίες που κρύβουνε μιάν άηθικότητα, μια άδικία, μια βαρβαρότητα. 'Η άρχική αίτια βέβαια μά είναι, το σημερινό κοινωνικό - οικονομικό καθεστώς του άσπισμού, της φεαλαοκρατίας, μά άποτελέσματά της, τα φανερόματά της, οι επίδρασές της είναι πολλές, άπειρες, ξεκίνονται παντού όπου υπάρχει κοινωνική εκδήλωση. Παντού, όπου κι αν γυρίσουμε το μάτι μας, όπου κι αν θελήσουμε να σκόψουμε τάφτι μας, θα ίδουμε τα σημάδια και θ' άκούσουμε τον πόνο των άδικημένων, που στενάζουν κάπου από την οικονομική έμετάλληση των σημερινών άφεντάδων. 'Ο σοσιαλιστής τεχνίτης δέν έχει ά

νάγκη να καταρύγει στη δημιουργική του φαντασία. Φτάνει να ξεσηκώσει πιστά μια σελίδα της ζωής, απ' αυτές που ξετυλίγονται καθημερινά γύρω του. Θα κλείσει τότε στο έργο του μια όμη ρεαλιστικότητα, έναν πόνο βουθό και σαρωτικό, μια σκληριά ανθρώπινη ίσως, μα φριχτότατη. Έτσι κι ο κ. Παρορίτης, που φαίνεται πως ξαίρει καλά και παρατήρησε βαθειά την κοινωνική μας ζωή, παίρνει κάποτες μερικτές εικόνες από τα γύρω του και τους δίνει διαμόρφωση ενός δηγήματος. («Σχολή χορού», «Τό ξύπνημα», «Κεφαλή άριστερά»). Στο είδος αυτό είναι η συγγραφική του μαεστρία, είναι η δύναμή του, είναι ίσως η αξία του. Μας έχει δώσει εικόνες τέτιες δυνατότατες και ζωντανότατες, όπως το άριστουργηματάκι «Κεφαλή άριστερά», που σε μερικά μέρη φέρνει την τραγική φρίκη από τη ζωντανή πινελλιά του τεχνίτη του, ακριβώς το μεγαλύτερο προτέρημα για έναν πεζογράφο.

Κάποτε σαυρίζοντας ένα φαινόμενο, δείχνει όλη του τη σάπια βάση, μα με κάποια υπερβολή στη σύνθεση ξ' «Η συμβουλή του δασκάλου», «Πάνω στα κύματα». Σ' αυτά κάποιος μετασυσμός στη λύση της δραματικής ιστορίας, που κάτι θέλει να δείξει, θάκανε το δηγήμα του πιο τεχνικό και θάν τοΰδινε μεγαλύτερη φυσικότητα. Είναι από τα λίγα του ψεγάδια αυτό και ευτυχώς σε ελάχιστα κομμάτια του το πρόσφα. Κάποτες πάλι, κάπου από ένα εύκολονόητο συμβολισμό, από μια πλασμένη φανταστική ιστορία, κρύβει την ιδεολογική του κατεύθυνση, περιγράφοντας τη μεγάλη αντίθεση των δυο κόσμων, του σημερινού, του κατά συνθήκη, προς το μελλούμενο, τον άληθινό, που μας γεννιέται μόλις τώρα, και ξεσηκώνοντας το άναμεταξύ τους μίσος («Τό χερόγραφο», «Η έκδικση της κόκκλας»), ή δείχνοντας την προτίμησή του προς τους δινζτούς άνρες, τους περιφρονημένους σήμερα από την τύφλα της μοιρολατρικής πρόληψης, που θά τραβήξουν όμως αύριο τον κόσμο προς αυτούς μέσω της νέας γενιάς («Στη γίξα του βουνοΰ») ή και ζωγραφίζοντας τέλος δυνατά την περιφρόνηση που νιώθουν προς τους ιδεολόγους, προς τους άναμορφωτές οι σημερινοί άνθρωπάκηδες, οι άνάξιοι κι άνάξιοι να νύσσουν κάτι το εύγενικό, κάτι το πέραν από τα συμφεροντίσκα τους («Όξω από το σκέδιο», «Άνθρωπάκηδες»). Είναι αυτά τα ιδεολογικά δηγήματα του συγγραφέα, που δύσκολα μέσα τους κρύβει τον εαυτό του, την πίστη του την πνευματική, κάτω από ένα άραχνέιο συμβολισμό.

Γενικά όλζ τα δηγήματα του κ. Παρορίτη είναι κινημένα από μια Thése (Έξισοφ) κάπως τη «Φαδώρα» και το «Πέρισμα», τα χειρότερα της συλλογής, κατώτερα από τάλλα και στην έμπνευση και στην έχτέλεση). Κι απ' την την εικόνα του από τη ζωή την εκλέγει, ώστε να του ύποστηρίξει μιάν άρχή του, μιάν ιδέα του. Δεν είναι κομμάτια γραμμένα για να δείξουν την παρατηρητικότητα ή τη δύναμη στη λεπτή ψυχολογική άνάλυση του τεχνίτη τους. Είναι πεζογραφήματα για να ύποστηρίξουν την πνευματική κατεύθυνση του συγγραφέα τους, τη σοσιαλιστική του ιδεολογία. Τα προτιμούμε αυτά, γιατί άνοίγουνε νέο δρόμο στη δηγηματογραφία μας — που στάλλα είδη μας έδωκε άξιοπρόσεχτα πρότυπα — γιατί μας δείχνουνε την κοινωνική — γιατί όχι, — και την αίσθηματική μας σημερινή ζωή, όπως μας την καταντήσαν οι

νέοι οικονομικοί μας ύροι. Είναι σήμερα ή ζωντανότερη φιλολογία, άφου περιγράφει και στηρίζεται στη μεγαλύτερη ρεαλιστικότητα, που τη συναντούμε σε κάθε μας βήμα. Μέσα στα δηγήματά του ό συγγραφέας του «Μεγάλου Παιδιού» έλλεισε όλη την ψυχή ενός μορφωμένου σοσιαλιστή, που άγωνίζεται έναντίο της άστικής κοινωνίας σ' όλες της τις εκδήλωσες. Όπως είπαμε και πιο άπάνου, ή κοινωνική του έμπνευση δεν είναι μονότροπη ή άποκλειστική. Ξαίρει να μας ζωγραφίζει τη σημερινή άνηθικότητα, τάναγκαίο άποτέλεσμα των συνθηκών που μας διέπουν («Σχολή Χορού»), όπως και ξαίρει να μας δείξει τα σάπια σηρίγματα της σημερινής κοινωνίας, τους τυπικούς και άγριους για τους δυναστευομένους νόμους («Τό ξύπνημα»), που θέλουνε να τους βάξουνε άπάνω από κάθε ζίστημα δικαιοσύνης, άγάπης («Πατέρας»), άνθρωπισμού («Πάνω στα κύματα»), όπως και ξαίρει άκόμο να μας περιγράψει μ' άληθινή άριστοτεχνικότητα όλη τη φρίκη του πολέμου, όλη την τρομερή άδικία του άλληλοσκοτομού αυτού, (στο άριστούργημα της συλλογής του «Κεφαλή άριστερά»). Τέτιες γενικότητας στην έμπνευσή του την κοινωνική μπορούσμε να φέρουμε πολλά παραδείγματα.

Βέβαια ή τηγή όλων των κακών αιτών μια είναι. Μα σε πολλά του δηγήματα δε μας την δείχνει ό συγγραφέας. Μας άφίνει νάν τη μαντέψουμε. Ό ίδιος δεν κάνει τίποτ' άλλο παρά να διαπιστώνει ένα φαινόμενο, να μας ξεσηκώσει μια κοινωνική πληγή. Ό μορφωμένος όμως άναγνώστης καταλαβαίνει την άρχική αίτια όλων αυτών που θέλουν ριζική άλλαγή, και που ό συγγραφέας μόνο μας την ύποδλώνει. Έτσι ό άπερισμός του, ή υπεκπνευστικότητα του χάνεται όλοτελο μέσα στην πιστότητα της ζωγραφιάς, μέσα στην άληθινότητα της εικόνας. Άπ' το πιο παντός το παρατηρούμε στα δηγήματά του και περιγράφουμε μια σελίδα ζωής. Κ' είναι άσφαλώς αυτό το μεγαλύτερο προτέρημα στα τέτια κομμάτια, τα κινημένα από μια ιδεολογία. Όμως δυστυχώς δεν το βλέπουμε σε όλζ του. Στα συμβολικά του δηγήματα, ό ύποκειμενισμός του φαίνεται άκέριος. Ό ίδιος ό συγγραφέας ζητάει να μας παρασύρει σκεδόν στις άντίληψές του και τον εαυτό του, με τις τάσες του τονε βλέπουμε σε κάθε στιγμή. Έλπίζουμε πως στο μέλλον ό κ. Παρορίτης θα μετριάσει το φανέρωμα αυτό του εγώ του, που χαλάρώνει πολύ τη σύνθεση των έργων του, άποφεύγοντας το τέτιο είδος δηγημάτων, που έχουνε μέσα τους ός κυριώτερο, άναπόφευγο έλάττωμα, το ύποβλητικό κήρυγμα του ιδεολόγου τεχνίτη τους.

Τό μεγαλύτερο ψεγάδι των τέτιες λογής πεζογραφημάτων, όποιου είδους (είτε δράμα, είτε δηγήμα), είναι πως ή τεχνική δουλειά θυσιάζεται στην ιδεολογική Thése. Ευτυχώς στον κ. Παρορίτη δε σημειώνεται αυτό παρά σε ελάχιστα μέρη. Κρίτιες διασμένες λύσες και υπερβολικότητες για χτυπητότερη άντίθεση, εύνοχή στο σκοπό του, δε λείπουνε. Όμως στο γενικό, συμβαδίζουμε άρμονικά και τα δυό, σε βαθμό που δεν ξαίρεις κάποτε τι να προτιποπροσέξεις, την έσώτερη τάση ή τη φυσικώτατη έξωτερική. Και κοντά στάλλα, για να τελιώνουμε, ή φράση του στρατη, δίγως άνακμαλίες, ζωντανή. Η έκφρασή του όχι άναμνή, φυσική και άνάλογη με την έντύπωση που θέλει να δώσει. Θα μπορούσα να ραδιάσω πολλά κομμάτια από τα δηγήματά του για να δείξω τη ζωντανία του ύφους του.

Έτσι, με τη συλλογή του αυτή, άσφαλώς ό κ. Παρορίτης μάς άνοίγει τό δρόμο του κοινωνικού δηγηματός. Καί παίρνοντας ύπ' όψει τίς ύπόθεσεις του προλόγου του καθ' ην σημερινή του εκδήλωση, ελπίζουμε πώς ύστερότερα θά μάς δώσει άρτιότερα άκόμα πρότυπα τής τέχνης του τέχνης. Οι σημερινοί σκλάβοι τής ζωής, ή έργατιά, και οι ιδεολόγοι που ποδοιών μία καλύτερη άνθρώπινη ύπόθεση, θά βρουν έτσι σ' αυτόν τό συνειδητό τεχνίτη τους και άπόστολό τους. Και ή φιλολογία μας, τό παιδί αυτό του τελευταίου δηγηματός του, θά αρχίσει και άρχισε κιόλας με τό έργο του, καθώς και με τά έργα κάποιων άλλων γύρω του, να νιώθει κάτω παράξενες σκέψεις να τής ανεβαίνουν για πρώτη φορά στο κεφάλι...»

«Κίτα ξυπνάει μέσα της...»

Άθήνα 21.4.1921

ΓΙΑΓΚΟΣ ΗΛΙΑΔΗΣ

ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΟΚΚΙΝΕΣ ΣΦΡΑΓΙΔΕΣ

ΜΙΑ ΝΥΧΤΑ ΘΛΙΒΕΡΗ

Όλοι σφυρίζανε παράφωνα, ούρλιαζανε και χτυπούσαν με θόρυβο τό βρώμικο πάτωμα τής ταβέρνας. Πάντε βραχνές φωνές τραγουδούσανε δυνατά, γύρω από τό σιδερένιο τραπέζι.

Η λάμπα με τό καπνισμένο γυαλί σκορπούσε φώς κοκκιναπό. Ό καπνός από τά τσιγάρα γιόμιζε με σταχτιά όμίχλη τήν κάμαρη. Ό άγέρας τής βρώμικης και θερμής.

Όξω ή βροχή χτυπούσε τά παραθυρόφυλλα. Τό κρύο γλυστρούσε ως τό κόκαλο. Τάχνησιμένα τζάμια τής πόρτας σακίζανε. Τό παιδί τής ταβέρνας με τά πριονισμένα τάφτια και τά κόκκινα χέρια τριγυρούσε στα τραπέζια. Ό Ταβερνιάρης στον πάγκο του μετρούσε κουρελλιασμένα λεφτά. Η παρέα μεθοσκοπούσε. Ό Χάνης ανέβαζε τή φωνή του ψηλά. Τό πρόσωπό του ήτανε κόκκινο από τό μαζεμένο αίμα. Κι όλοι μαζί τραγουδούσανε γοργά τή στροφή του τραγουδιού χτυπώντας τά χέρια.

Και τικ, τικ, τίν,
και τικ, τικ, τίν,
τικ, τικ, τίν... .

Σέ λίγο κουράστηκαν. Τό τραγούδι σιγούθησε κ' ήσυχάσαν. Τά ποτήρια ξαναγέμισαν για ναδειάσουνε πάλι. Ό Χάνης έδειξε τό Στράνα.

— Τί να διαβάσει πάλι, ρε παιδί... Τό βιβλιαράκι έχει ένα κόκκινο ντύμα τής φωτιάς... Κάθε βράδι άποτραβιέται στη γωνιά του και χώνει τή μύτη του στα φύλλα. Κι όλο τέτλια διαβάσει... Ό Στράνας άλλαξε σās τό λέω πάλι, κι άκούστε το. Ούτε τραγούδι, ούτε κρασί. Μόνε τό βιβλίο του και τράβα καρδέλλα. Όταν σās έλεγα, πώς ό Στράνας είναι...

Έσκυψε, μαζεύτεριαν κοντά του. Τόνα κεφάλι ακούμπησε στ'άλλο. Κι ό Χάνης με χαμηλή φωνή κάτι τούς ειπε. Κούνησαν τά κεφάλια τους.

— Κρίμας τό παιδί... .

— Σούτ μή μάς άκούσουν κι άλλοι, έκαν' ό Χάνης.

Η παρέα του τόν κοίταξε προσεχτικά. Ό Στράνης σά νάνιωσε τά βλέμματα που προσηλάθηκαν άπάνω του, σήκωσε τό κεφάλι. Έκλεισε τό βιβλίο και πλησίασε.

— Τί τρέχει παιδιά και σωπάσατε; Γιατί κόψατε τό τραγούδι ;... .

— Για να μην τρομάξουμε τά γριόματα... .

— Τό ξαίρεις Χάνη, πώς μ' όλη τήν φασαρία που γίνεται δω μέσα μπορώ και διαβάσω.

— Άκου Στράνα, δέν τάφινεις αυτά και να ξαναγυρίσεις στην παρέα... Κάθε βράδι άντίς να κίθεσσα μαζί μας, άποστραβιέσαι στο κυθούρι σου. Τί να τά κίνεις τά γριόματα... Κρασί και τραγούδι, κι άς πάει καπνός... .

Κι ό Χάνης χτύπησε τή γροθιά του στο τραπέζι. Τά ποτήρια χορέψανε.

— Να μπορούσα, μ' όλη μου τήν καρδιά, ειπε ό Στράνας.

— Και γιατί ; Άκου τί λέει ! Και δέ μάς λές τί διαβάσεις, νάχοιμε και καλό ρώτημα ;

Ό Στράνης έφερε τήν καρδέλλα του κοντά. Οι άλλοι μαζεύτεριανε τριγύρω του. Έβγαλε από τήν τσέπη του τό κόκκινο βιβλίο και άνοιξε πίνου στο τραπέζι. Έβαλε τό δάχτυλό του σε μιάν άράδα, κι άρχισε να διαβάσει με φωνή σιγανή κι άργή.

«Μέσα στο πέλαγο τής θλίψης και τής δυστυχίας, μέσα στο βόρβορο του ταπεινού εργασιού, κάτω στα ύπόγεια όπου ζούσε ή φτώχεια, που έφτανε τόν πλοίο τής πόλης, περνούσαν άγνωστοί οι μοναχικοί όνειροπόλοι, εμπνευσμένοι από πίστη προς τόν άνθρωπο, ξένοι για όλους και μακρινοί διαλαλητές τής διαμαρτυρίας, άνήσυχες σπίνες του μακρινού φωτός τής αλήθειας. Κρυφά - κρυφά έφερον μαζί τους στα καρποφόρα πάντα ύπόγεια...» (Γκόρκυ).

— Ποιοί είναι αυτοί; ρώτησ' ό Χάνης.

Τό πρόσωπο του Στράνα γαλήνησε. Τά μάτια του λαμπήριζαν παράξενα. Κ' ή φωνή του τρεμουλιαστή και σιγερή.

Τούς μίλησε για «κείνους». Για κείνους που άφοσιώθηκαν στη Μεγάλη Ίδέα. Για όσους λέγανε : «Έγώ για όλους !...»

Προσπαδούσε να μαντέψει τή σκέψη τους στανήσυχά τους μάτια. Μέσα στην ταβέρνα ήσυχία. Τό ροχαλητό ενός μεθησιμένου, που γερμένος πάνω στο τραπέζι ροχαίλιζε, άκουγότανε. Αυό στη γωνιά μιλούσανε σιγανά. Ό φοιτητάκος με τά κατσαρά μαλλιά, στην άκρη, άρχισε να τραγουδάει με ψεύτικη φωνή τονόρου.

Έλα γλυκειά μου άγάπη,

Καθούλα μου παρθένα... .

— Σκασιός, του φάναξε ό Χάνης ταρωμένος.

Έκείνος για μιá στιγμή κόπηκε. Με τά γατίσια μάτια του κοίταξε άγοιμένα τό Χάνη. Γύρισε τό πρόσωπό του από τήν άλλη μεριά και με κλειστά μάτια συνέχισε τό σκοπό του.

Γυρίζω από τά ξένα

Και ζω στην ερημιά... .

— Σκάσε λοιπόν κοπρόσκυλο ! Ό Χάνης χούφτιασε τό ποτήρι να του τό πετάξει. Όλοι σηκώθηκαν να προλάβουνε τόν καγά.

Ό φοιτητάκος με τά γατίσια μάτια μαζεύτεριανε στη γωνιά του, μουρμουρίζοντας. Όξω στο σκοτεινό δρόμο έρημιά. Η βροχή χτυπούσε τά κεραμίδια δυνατά. Τά άμάξια περνούσανε γοργά. Τά κουρελλιασμένα άλλα